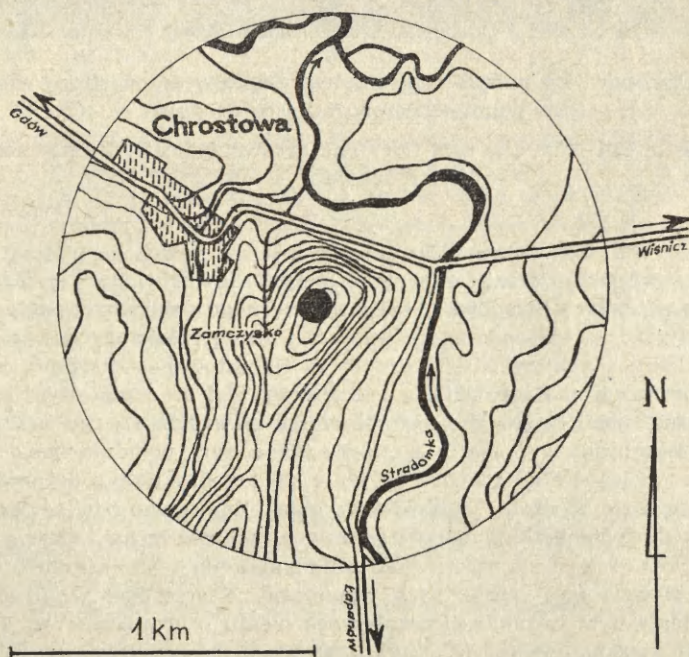

ANTONI JODŁOWSKI

GRÓDEK ŚREDNIOWIECZNY W CHROSTOWEJ, POW. BOCHNIA

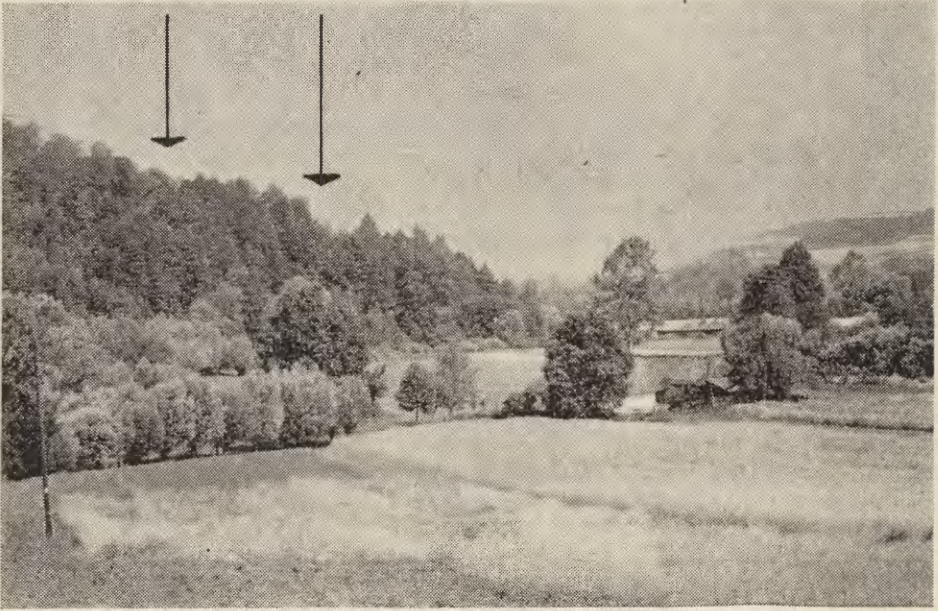
WSTĘP

Chrostowa położona jest na Pogórzu Karpackim, w dolinie rzeki Stradomki, lewobrzeżnego dopływu Raby, w odległości ok. 13 km na południowy zachód od Bochni. Teren w tym miejscu jest górzysty o słabo urodzajnych glebach górskich, pokryty w dużej części lasami. W źródłach historycznych miejscowość ta pojawia się stosunkowo późno. „Chrosthową” wymienia dopiero w XV w. Jan Długosz jako osadę należącą wówczas do parafii w Niegowici¹.

Ryc. 1. Chrostowa, pow. Bochnia. Lokalizacja zamczyska
Localization of the stronghold

¹ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. II, [w:] *Opera Omnia*, t. VIII, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 117.

Ryc. 2. Chrostowa, pow. Bochnia. Widok wzgórza zamkowego od strony wschodniej (strzałkami oznaczono miejsce grodu)

View of the castle hill from the east side. The arrows indicate the position of the stronghold

Fot. A. Długosz

We wsi na wysokim wzniesieniu porośniętym lasem o nazwie Zamczysko (274,5 m n.p.m.), w widłach Stradomki i jej lewobrzeżnego dopływu bez nazwy znajdują się resztki grodu średniowiecznego w postaci silnie zniszczonych wałów ziemnych i murów kamiennych (ryc. 1—2). Gródek w Chrostowej — podobnie jak wiele innych osad obronnych w Karpatach — usytuowany jest na cyplowatym zakończeniu grzbietu górskiego, ciągnącego się południkowo wzdłuż lewego brzegu Stradomki. Zbocza jego opadają stromo w kierunku północnym, południowym i wschodnim (kamieniołom), jedynie od zachodu znajduje się łagodny dostęp do grodu, gdzie teren lekko wznosi się w stronę Woli Wieruszyckiej. Zamczysko odcięte jest w tym miejscu od przedłużenia grzbietu górskiego rowem poprzecznym, który w czasach późniejszych został zniszczony przez wybieranie kamienia i w związku z tym nie można ustalić obecnie jego pierwotnych wymiarów. Wierchołek wzgórza zamkowego stanowi plateau w kształcie nieregularnego owalu o wymiarach ok. 28×23 m, wydłużonego w kierunku NE—SW. Wzdłuż krawędzi płaszczyzny wierchołkowej wzniesienia widoczne są bardzo słabo zachowane ślady wału okrężnego pierwszego (górnego), znacznie lepiej uchwytnego w wykopach archeologicznych. Wał okrężny drugi (dolny) stosunkowo dobrze zachował się od północy, południa i wschodu; przebiega on na stoku w odległości średnio 17—23 m od poprzedniego. Szerokość jego wynosi ok. 3 m, a wysokość nie przekracza 1 m. W północno-wschodnim i południowo-wschodnim narożniku wału drugiego widoczne są szerokie nasypy ziemne

o kształcie trójkątnym, najprawdopodobniej pozostałości bastionów o nie znanej nam bliżej formie i konstrukcji.

Zamczysko zostało odkryte ok. 1923 r. Pierwszy wykop o charakterze sondażowym wykonał Jan Włodek, który natrafił na silnie zniszczone kości i liczne ułamki naczyń glinianych, zdobione ornamentem linii falistej². W tym samym czasie przeprowadził krótkie prace zwiadowcze na zamczysku Józef Żurowski³, a szczegółowy opis obiektu sporządzili członkowie Koła Przyrodniczego ówczesnego gimnazjum w Bochni, pod kierunkiem prof. Piotra Galasa⁴. Po drugiej wojnie światowej stanowisko to było kilkakrotnie wzmiankowane w literaturze naukowej⁵, ale systematyczne badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały dopiero w latach 1967—1968 przez autora i Kazimierza Regułę, z ramienia Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka⁶.

METODA BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Przed podjęciem prac archeologicznych wykonano szczegółowe pomiary geodezyjne zamczyska i sporządzono dwa plany sytuacyjno-wysokościowe⁷ wzgórze w skali 1:500 i 1:200. Następnie, w nawiązaniu do planów, wytyczono w terenie dwie główne osi przecinające się pod kątem prostym w punkcie oznaczonym „0”, umieszczonym w środkowej części majdanu. Oś NE—SW (B—B₁—B₂—B₃) odchyłona jest od linii N—S o 27° w kierunku północno-wschodnim. Do obydwóch osi nawiązana została siatka arowa (ryc. 3). Wytyczono 36 arów; każdy ar podzielono na cztery ćwiartki o powierzchni 25 m², oznaczone literami A, B, C, D. Badania prowadzono głównie w obrębie ćwiartek, rzadziej przy pomocy wykopów lokalizowanych na poszczególnych arach. Z uwagi na stosunkowo małą miąższość nawarstwień osadniczych eksplorowano całe warstwy kulturowe bez wyróżniania tzw. warstw mechanicznych. Te ostatnie wydzielone zostały tylko w przekrojach wałów obronnych, gdzie grubość niektórych poziomów osadniczych dochodziła miejscami nawet do 2 m. Ogółem na zamczysku wyróżniono sześć warstw kulturowych i calec w postaci litej skały kamiennej lub żółtej gliny przemieszanej z łupkiem (tzw. flisz podkarpcki). Łącznie przebadano obszar o powierzchni 350,5 m² (głównie w zachodniej partii obiektu), co stanowi prawie połowę górnego plateau (ryc. 3). Pozostałej, wschodniej części stanowiska nie objęto pracami wykopaliskowymi ze względu na bardzo gęste zalesienie. Wykonano tylko jeden długi wykop sondażowy w celu uchwycenia całego przekroju podłużnego zamczyska. Wykop nr I przebadany został

² J. Żurowski, *Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Zachodnio-Małopolskiego za r. 1923*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 9: 1924—1925, s. 333.

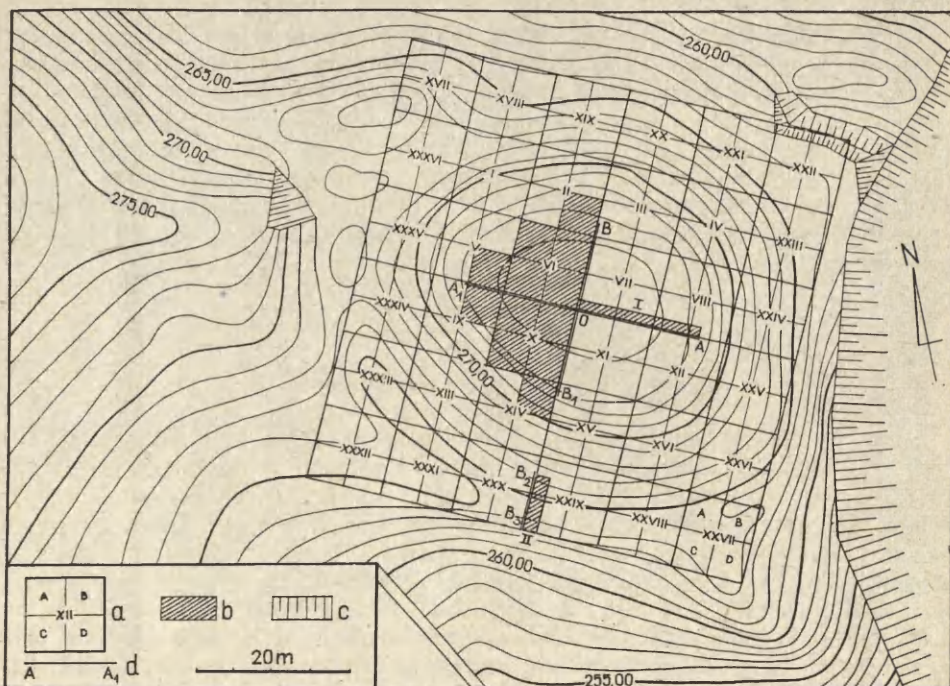
³ Żurowski, *op. cit.*

⁴ J. Wnęk, *Grodziska w powiecie bocheńskim*, „Orli Lot”, R. 4: 1923 nr 4, s. 115.

⁵ A. Żaki, *Wietrznów — wczesnośredniowieczny gród graniczny, w świetle badań lat 1952—1953*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 24: 1957, s. 31 (mapa); W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Mapa grodzisk w Polsce*, Wrocław 1964, s. 67.

⁶ A. Jodłowski, *Badania wykopaliskowe na „Zamczysku” w Chrostowej, pow. Bochnia*, [w:] *Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w roku 1968*, Wieliczka 1968, s. 53—58 (powielane).

⁷ Pomiary i mapy wykonali inżynierowie: Grzegorz Kortas i Bolesław Kurowski.

Ryc. 3. Chrostowa, pow. Bochnia. Plan warstwiczny zamczyska z naniesieniem siatki arowej:

a — podział na ary i ćwiartki; b — teren przebadany; c — ściana kamieniołomu; d — osie przekrojów pionowych (zamieszczonych na ryc. 4)

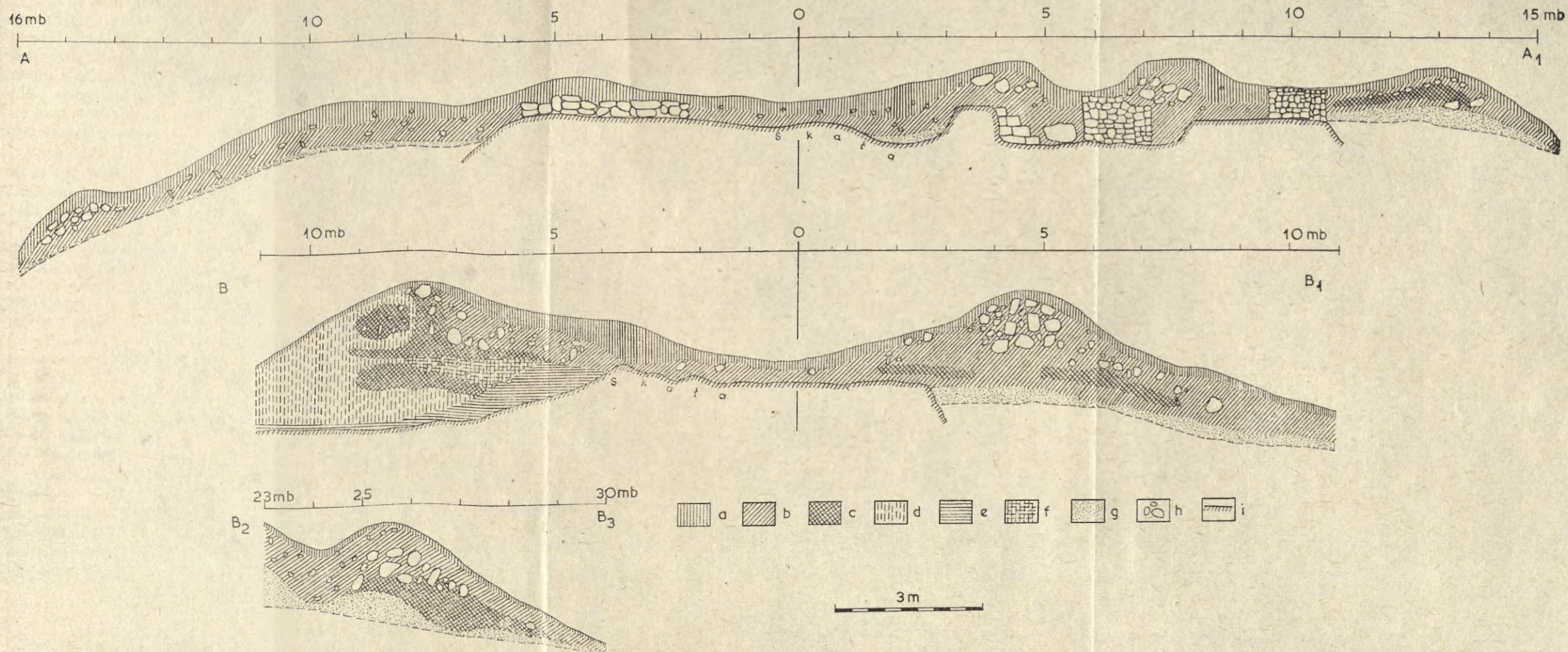
Contour map of the stronghold at Chrostowa with plotted excavation trenches:
a — division into units and quarters; b — the area explored; c — wall of the quarry,
d — axes of vertical sections (shown on fig. 4)

w 1967 r. przez K. Regułę, natomiast wykop nr II oraz ary II ćw. D, V ćw. D, VI ćw. A—D, IX ćw. B, X ćw. A—D i XIV ćw. B wyeksplorowano w 1968 r. podczas badań prowadzonych przez autora. Materiał zabytkowy wraz z dokumentacją rysunkową złożony został w Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka pod nr inw. 341 382—384.

OPIS MATERIAŁÓW

Wykop I

Wykop usytuowany był wzdłuż podłużnej osi (A—A₁) grodu na arach VII ćw. C—D i VIII ćw. C—D. Ciągnął się od punktu „0” w kierunku wschodnim do krawędzi majdanu, obejmując nie zbadaną, wschodnią część zamczyska, łącznie ze słabo widocznym w tym miejscu wałem okrężnym pierwszym. Wymiary jego wynosiły

Ryc. 4. Chrostowa, pow. Bochnia. Profile zamczyska: podłużny (A—A₁) i poprzeczne (B—B₁ i B₂—B₃):

a — warstwa I (humus); b — warstwa II (warstwa kulturowa z młodszej fazy osadnictwa z XIV w.); c — warstwa III (przepalona glina w wale pierwszym); d — warstwa IV (ciemnożółta glina); e — warstwa V (warstwa kulturowa ze starszej fazy osadnictwa z XIII w.); f — warstwa VI (jasnożółta glina); g — ca-
lec; h — kamienie; i — skała

Longitudinal section (A—A₁) and cross-sections (B—B₁ and B₂—B₃):

a — layer I (humus); b — layer II (cultural layer of the later habitation phase, 14 th century); c — layer III (burnt clay in the first rampart); d — la-
yer IV (dark-yellow clay); e — layer V (cultural layer of the earlier habita-tion phase, 13 th century); f — layer VI (paleyellow clay); g — primary ground;
h — stones; i — rock

zaś od 1,8 do 6,5 mb. na warstwie III. Inwentarz: a) 3 fragmenty naczyń średniowiecznego wykonane na kole garncarskim, z gliny dobrze wyrobionej, schudzonej domieszką grubo- i średnioziarnistego piasku, na powierzchni zewnętrznej koloru szarego i ceglatego, niezdobione. Wyróżniono 1 brzeg gotycki silnie rozwinięty z wałkiem pod krawędzią; b) 1 kawałek kafła gotyckiego z zieloną polewą; c) fragment silnie skorodowanego przedmiotu żelaznego, najprawdopodobniej noża.

Warstwa III to przepalona glina z wału, koloru ceglatego, z małymi węglami drzewnymi, zalegająca na przestrzeni 1,8—6,5 mb., na calcu. Posiadała ona kształt soczewki wydłużonej ku południowi w dół zbocza.

W warstwie II i stropie warstwy III na odcinku 1,8—4,1 mb. odkryto skupisko dużych nieforemnych kamieni piaskowcowych, częściowo opalonych, pochodzących z konstrukcji wału. Średnica kamieni wahała się w granicach 15—32 cm. Stratygrafia wykopu wskazuje, że pierwotna szerokość wału wynosiła w tym miejscu 2,9—3,1 m.

Ar II, ćw. D

Cwiartka przebadana została na małej przestrzeni o powierzchni 7 m², jako że na pozostałej części występował duży opad terenu, uniemożliwiający przeprowadzenie prac wykopaliskowych (ryc. 4; os B—B₁, mb. 10—11 N). Odkryto trzy warstwy kulturowe, nie zawierające zabytków ruchomych.

Warstwa I (humus) posiadała miąższość 5—10 cm i oprócz opisanego przy wykopach I—II składu zawierała drobne grudki polepy.

Warstwa IV zalegała pod humusem, na głębokości średnio 10—160 cm od obecnej powierzchni ziemi, po zewnętrznej stronie wału okrężnego pierwszego (górnego). Była to ciemnożółta, silnie zbita ziemia z wtrętami przepalanej gliny koloru ceglatego i ciemnymi poziomymi smugami. Pochodzi ona najprawdopodobniej z czasów budowy wału.

Warstwa V, grubości ok. 10—15 cm, występowała na głębokości 160—180 cm i spoczywała bezpośrednio na litej skale — calcu. Stanowiła ją silnie czarna, tłusta ziemia z dużą ilością szczątków organicznych, głównie węgla drzewnych.

Ar V, ćw. D

Podczas eksploracji odkryto trzy warstwy kulturowe, w tym ślad wału okrężnego pierwszego, a we wschodniej części cwiartki, na pograniczu z arami VI, IX i X — fragment muru kamiennego z budowli prostokątnej (ryc. 4; os A—A₁ mb. 10—15 W; i ryc. 5).

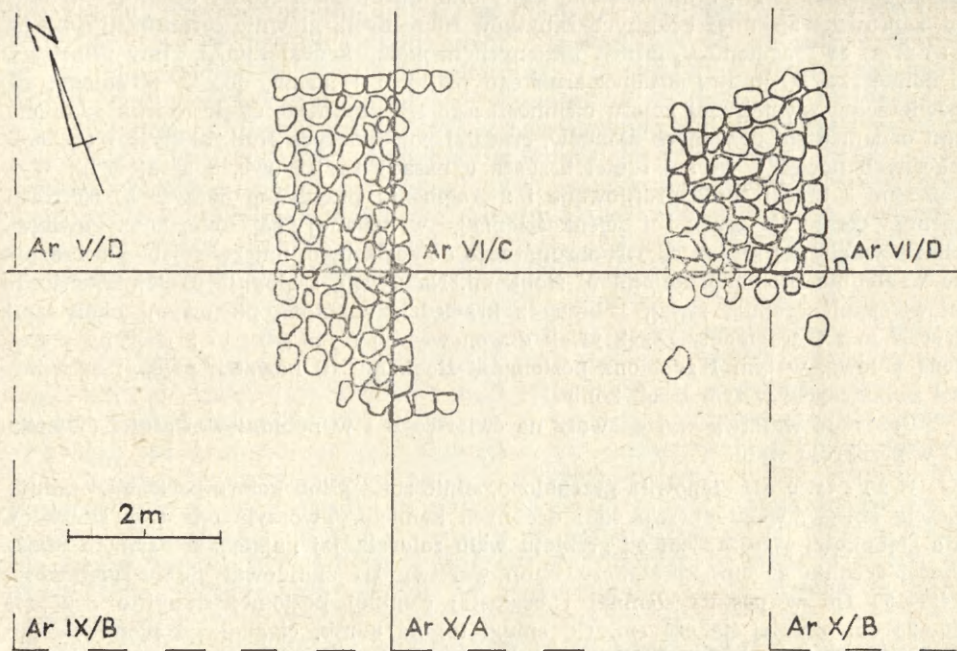
Warstwa I sięgała do głębokości 15—20 cm od obecnej powierzchni ziemi i zawierała stosunkowo dużo kamieni różnej wielkości, bez zabytków ruchomych.

Warstwa II występowała na głębokości 20—73 cm i zalegała na calcowej glinie. Była to brunatnożółta ziemia przemieszana z gruzem kamiennym i zaprawą wapienną, zawierająca 1 skorupę średniowieczną.

Warstwa III — przepalona glina koloru ceglatego, pochodząca z konstrukcji wału — posiadała kształt soczewki, o miąższości 20—30 cm, w obrębie warstwy II na przestrzeni 10—13,8 mb. (W). W stropie warstwy III i przy jej licu zewnętrznym występowały liczne kamienie piaskowcowe z widocznymi śladami działania ognia. Zabytków ruchomych brak.

Ar VI, ćw. A—D

Ar ten obejmował północno-zachodnią część górnego *plateau* zamczyska i dostarczył największej ilości materiału zabytkowego. Na całej przestrzeni aru odkryto

Ryc. 5. Chrostowa, pow. Bochnia. Rzut poziomy prostokątnej budowli kamiennej
Ground-plan of the rectangular stone building

dwie warstwy kulturowe spoczywające na calcu, który stanowiła w tym miejscu lita skała kamienna (ryc. 4; oś A—A₁ mb. 0—10 W i oś B—B₁ mb. 0—10 N). Dalsze cztery warstwy kulturowe wyróżniono w wale okrężnym pierwszym przebiegającym wzdłuż północnej i zachodniej granicy aru. Poza tym na arze VI wystąpiły jeszcze fragmenty murów budowli prostokątnej i schody kamienne.

Warstwa I posiadała niejednakową grubość. W środkowej części majdanu miąższość jej wynosiła 15—20 cm, a wzrastała w kierunku północnym i zachodnim, w stronę wału. Przy jego wewnętrznym licu grubość humusu dochodziła miejscami do 75 cm, natomiast od zewnątrz nie przekraczała 10 cm. Warstwę I stanowiła ciemna sypka ziemia z drobnymi kamieniami i zaprawą wapienną. Inwentarz: a) 12 skorup pochodzących z naczyń wykonanych z gliny z drobnoziarnistą domieszką mineralną lub bez domieszki, toczonych na kole garncarskim, silnie wypalone, na powierzchni koloru szarego, czarnego i jasnobrązowego. Na uwagę zasługują trzy brzegi mocno wychylone na zewnątrz, z krawędzią pionowo ściętą, zaopatrzoną w rowek na przykrywkę. U nasady szyjki zdobione są rzędem pionowych odcisków, a poniżej liniami poziomymi, rzadziej pojedynczą linią falistą; b) 16 fragmentów ceramiki średniowiecznej grubościenniej o przełomie ceglastym, bez ornamentu. Wyróżniono 3 skorupy naczynia siwego; c) 1 kawałek kości zwierzęcej.

Warstwa II występowała średnio na głębokości 20—70 cm, a miejscami dochodziła nawet do 165 cm od obecnej powierzchni ziemi i zalegała bezpośrednio na

calcu. Składała się z brunatnożółtej gliny oraz dużej ilości różnej wielkości kamieni, zaprawy wapiennej i licznych zabytków ruchomych, głównie ceramiki. Inwentarz: a) 35 fragmentów naczyń toczonych na kole garncarskim, z gliny żelazistej, z domieszką średnio- i drobnziarnistego piasku i tłucznia, dobrze wypalone, na powierzchni zewnętrznej koloru ciemnoszarego i brązowego. Część skorup zdobiona jest ornamentem poziomych żłobków, rzadziej pojedynczych linii falistych i rzędami ukośnych nacięć w górnej części brzuśca u nasady szyjki (ryc. 8 a—d, f, h). Wyróżniono 3 brzegi silnie profilowane i 2 fragmenty przydenne naczyń; b) 63 fragmenty ceramiki grubo- i cienkościennej, wykonanej na kole, na powierzchni zewnętrznej koloru od jasnobrunatnego do ceglastego, najczęściej bez ornamentu względnie zdobione poziomymi żłobkami. Na uwagę zasługuje 5 ułamków średniowiecznej ceramiki siwej, 1 brzeg z krawędzią zdobioną pionowymi nacięciami (ryc. 7 g) i 2 fragmenty przykrywek dzwonowatych (ryc. 7 h); c) 2 skorupy z zieloną polewą, w tym 1 zdobiona poziomymi żłobkami; d) kawałek polepy; e) 9 kości zwierzęcych, w tym 1 ząb konia.

Pozostałe warstwy występowały na ćwiartce B i w południowej części ćwiartki D w przekroju wału.

Warstwę III stanowiła przepalona, silnie zbita glina koloru ceglastego z dużą ilością polepy, węgli drzewnych i drobnych kamieni. Tworzyła ona trzy skupiska. Na głębokości 172—215 cm od grzbietu wału zalegała jej najgłębsza partia o miąższości średnio 40 cm. Zasadniczy trzon warstwy III znajdował się na głębokości 140—150 cm w postaci ciemnej i ceglastej cienkiej poziomej smugi o grubości 10—25 cm, dłuższej na 420 cm. Od smugi tej na 8 mb. ciągnął się pionowy słup przepalanej ziemi, który w górnej partii dołączał do humusu. Od strony wewnętrznej dochodziła do niego warstwa II, a od zewnątrz występowała warstwa IV, w obrębie której znajdowało się trzecie (ostatnie) skupisko warstwy III. Inwentarz: a) 114 fragmentów ceramiki średniowiecznej wykonanej na kole garncarskim, dobrze wypalanej, na powierzchni zewnętrznej koloru najczęściej jasnobrunatnego, rzadziej szarego. Skorupy pochodzą z baniastych naczyń z silnie wychylonym na zewnątrz brzegiem i profilowaną krawędzią, zdobionych ornamentem linii poziomych i falistych oraz odciskami stempelkowymi w kształcie kwiatu (ryc. 8 e); b) 15 fragmentów podobnie wykonanej ceramiki koloru ceglastego, szarego i czarnego; c) część brzuśca naczynia średniowiecznego barwy czarnej, wykonana z gliny z domieszką średnioziarnistego tłucznia, z widocznymi śladami poziomych ciągów od wewnątrz, powstałymi przy toczeniu na kole garncarskim; na powierzchni zewnętrznej ornament poziomych żłobków; d) 7 fragmentów średniowiecznej ceramiki siwej; e) kawałek kamiennego portalu z jednym narożnikiem ukośnie ściętym i charakterystycznym wyżłobieniem na futrynę drzwi (ryc. 6 b); f) 16 kawałków polepy.

Warstwa IV, — ciemnożółta glina ze śladami spalenizny w postaci grudek polepy i węgli drzewnych, zalegała po zewnętrznej stronie wału i pod wałem. Wypełniała ona dużą przestrzeń między humusem a warstwą V. Największa grubość jej wynosiła 235 cm. Inwentarz: a) 223 fragmenty naczyń wykonanych na kole, z gliny dobrze wyszlamowanej, z domieszką drobn- i średnioziarnistego piasku, silnie wypalone, na powierzchni zewnętrznej koloru szarego, jasnobrunatnego i ceglastego z różnymi odcieniami. Wszystkie garnki posiadały płaskie dna, załom brzuśca na $\frac{2}{3}$ wysokości oraz brzegi wygięte na zewnątrz z dobrze rozwiniętą krawędzią lub uformowane w postaci kołnierza (ryc. 7 f). Na brzuścu zdobione są ornamentem poziomych linii i pojedynczych linii falistych, a u nasady szyjki rzędem ukośnych nacięć (ryc. 7 c); b) 42 fragmenty średniowiecznego naczynia siwego z bogatym ornamentem w górnej części brzuśca i na uchu w postaci poziomych pasm odcisków

stempelkowych i pół kwadratowych z dwoma przekątnymi; c) 6 skorup z zieloną polewą; d) 1 kawałek polepy; e) 1 fr. dachówki; f) 2 kawałki kości zwierzęcych.

Warstwa V — czarna tłusta ziemia o grubości 10—65 cm, zalegająca pod wałem, bezpośrednio na litej skale kamiennej. Inwentarz: a) 90 fragmentów naczyń glinianych, wykonanych na kole garncarskim, na powierzchni zewnętrznej koloru czarnego i brunatnoszarego. Brzegi naczyń są łagodnie wychylone na zewnątrz, lekko zgrubiałe lub zaopatrzone w rowek na przykrywkę. Górne części brzuśców zdobione liniami poziomymi i przecinającą je linią falistą, a także ukośnymi nacięciami u nasady szyjki (ryc. 7 a—b); b) duży kawałek polepy z odciskami roślinnymi; c) 1 żelazny grot bełtu kuszy, dł. 10,4 cm., z tulejką i ostrzem liściowatym (ryc. 9 a); d) 23 kości zwierzęce, w tym 5 zębów.

Warstwa VI występowała w postaci małego klina w obrębie wału między warstwami III i V. Była to jasnożółta, sypka ziemia z dużą ilością gliny i drobnych kamieni piaskowcowych. Inwentarz: a) 103 fragmenty naczyń glinianych analogicznych do ceramiki z warstwy V; b) 2 części naczynia średniowiecznego z załomem brzuśca umieszczonym w połowie wysokości, z krawędzią uformowaną w postaci zaczątkowego kołnierza. Ornament linii poziomych i odcisków stempelkowych w postaci kwiatu; c) dno naczynia średniowiecznego z zieloną polewą; d) 1 kawałek kości zwierzęcej; e) duży fragment płytki żelaznej, najprawdopodobniej część kroju do pługa; dł. 17,8 cm (ryc. 9 d); lemiesz żelazny do pługa z lekko łukowatym ostrzem, dł. 18,2 cm, i zagiętym skrzydełkiem w kształcie tulejki po przeciwległej stronie ostrza, służącej do przymocowania go do drewnianej części pługa (ryc. 9 e).

Na pograniczu arów V, VI, IX i X odkryto fragment kamiennej budowli prostokątnej, najprawdopodobniej wieży, oraz schody. Budowla w rzucie poziomym posiadała kształt prostokątny o wymiarach 7,5 × 7,5 m, a grubość murów wynosiła 1,8—2,0 m (ryc. 5). Wzniesiona była z kamieni piaskowcowych, nieobrabianych, odpowiednio dopasowanych przy licu, układanych na zaprawie wapiennej bezpośrednio na skale. W odległości ok. 1 m na wschód od wewnętrznego muru budowli znajdowały się schody wykonane z dużych kamieni piaskowcowych, silnie starte (ryc. 6 a), umieszczone w małym zagłębieniu skalnym (ryc. 4; oś A—A₁). Zachowały się cztery stopnie. Szerokość ich wynosiła 105 cm, a wysokość poszczególnych stopni od 18 do 22 cm.

Ar IX, św. B

Na ćwiartce odkryto trzy warstwy kulturowe, których układ był analogiczny jak w arze V, ćw. D.

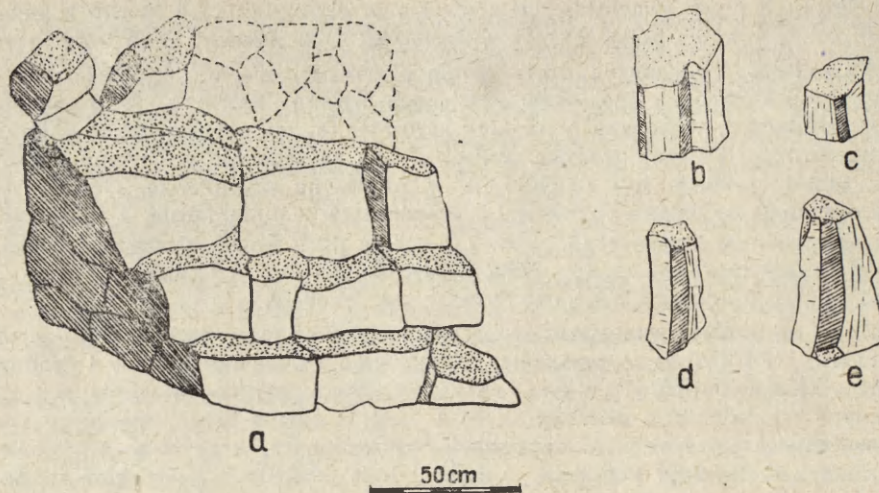
Warstwa I (humus) sięgała do głębokości 22 cm od obecnej powierzchni ziemi i nie zawierała żadnych zabytków ruchomych.

Warstwa II zalegała na głębokości średnio od 22 do 65 cm, bezpośrednio na żółtej glinie calcowej. Była to brunatnoszara ziemia z dużą ilością gruzu kamiennego, zaprawy wapiennej i polepy. Inwentarz: 4 skorupy średniowieczne z zieloną polewą.

Warstwa III występowała w północnej części ćwiartki, na przestrzeni ok. 2 m², w wale okrężnym pierwszym, i nie zawierała żadnych zabytków ruchomych.

Ar X, ćw. A—D

Ar obejmował południowo-zachodnią część górnego plateau zamczyska. Występowały na nim trzy warstwy.

Ryc. 6. Chrostowa, pow. Bochnia. Detale architektoniczne z zamczyska:

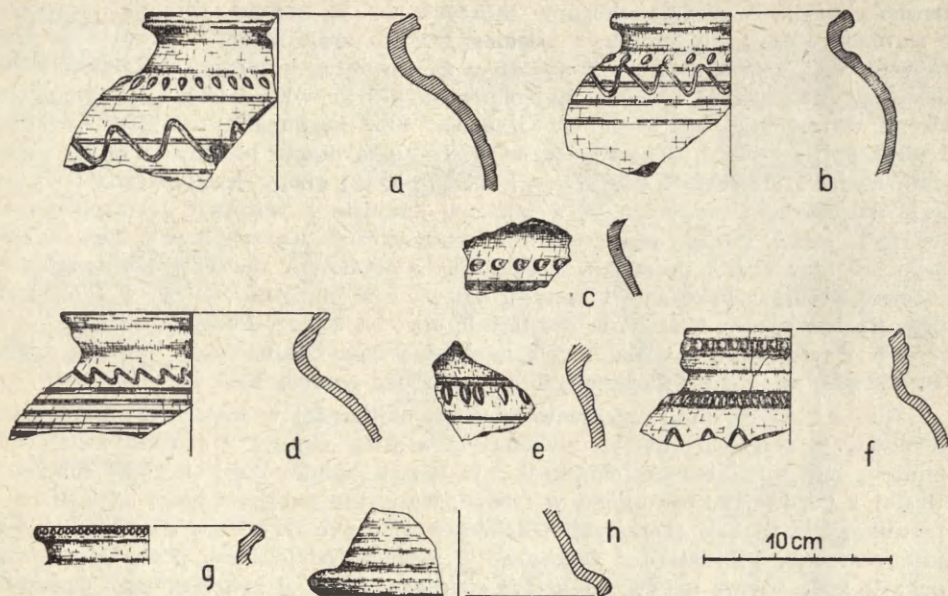
a — schody kamienne; b—e — fragmenty portalu

Architectonic details of the stronghold:

a — stone steps, b—e fragments of the portal

Warstwa I zalegała na głębokości 0—25 cm, miejscami sięgała do 45 cm. Skład i kolor warstwy jak na poprzednich arach. Inwentarz: a) 56 fragmentów ceramiki średniowiecznej bez polewy, pochodzących z naczyń o silnie rozwiniętych brzegach, często uformowanych w postaci kołnierza, zdobionych poziomymi żłobkami poprzecinanymi pojedynczą linią falistą, rzędami ukośnych nacięć itp.; b) 5 fragmentów naczynia barwy siwej i 1 skorupa z zieloną polewą; c) 4 kawałki kości zwierzęcych; d) 1 przedmiot żelazny, najprawdopodobniej gwóźdź, silnie skorodowany.

Warstwa II, o analogicznej konsystencji i składzie jak na poprzednich arach, zalegała w środkowej części majdanu, na głębokości 20—50 cm, natomiast w wale i przy krawędzi *plateau* miąższość jej wynosiła nawet do 170 cm (ryc. 4; oś B—B₁ mb. 0—10 S). W warstwie tej na pograniczu ćwiartek B i D natrafiono na duże skupisko kamieni pochodzących z wewnętrznej konstrukcji wału, w tym trzy fragmenty portalu gotyckiego (ryc. 6 c—e), użyte wtórnie do budowy kamienno-ziemnych umocnień obronnych. Inwentarz: a) 79 fragmentów naczyń glinianych toczonych na kole garncarskim, silnie wypalonych, na powierzchni zewnętrznej koloru brunatnego, ceglastego i ciemnoszarego. Najczęściej spotykane są skorupy z naczyń o esowatym profilu, o brzegach wygiętych na zewnątrz, na brzusku zdobione poziomymi żłobkami i linią falistą (ryc. 7 d). Występują również fragmenty mis; b) 14 silnie zniszczonych kości zwierzęcych; c) 3 kawałki żelaznych gwoździ kowalskich; d) połowa podkowy gotyckiej wykonanej z taśmy żelaznej rozszerzającej się ku przodowi, dł. 11 cm, z trzema otworami na gwoździe i ukośnie ściętym wypustem (ryc. 9 c); e) żelazny grot bełtu kuszy, dł. 9 cm, z tulejką i ostrzem w przekroju poprzecznym czworokątnym (ryc. 9 b).

Ryc. 7. Chrostowa, pow. Bochnia. Wybrane fragmenty ceramiki:

a—c — z pierwszej fazy osadniczej zamczyska, odkryte w warstwie V; d—h — z drugiej fazy osadniczej

A selection of potsherds:

a—c — from the first habitation phase, layer V; d—h — from the second habitation phase

Ar XIV, ćw. B

Przebadano północną część ćwiartki o powierzchni 5 m², na której stwierdzono dwie warstwy: humus o miąższości 15—20 cm i warstwę II o miąższości ok. 40 cm (ryc. 4; oś B—B₁, mb. 10—11 S). Zabytków ruchomych brak.

ANALIZA ZABYTKÓW RUCHOMYCH

Najliczniej z zabytków ruchomych reprezentowana jest ceramika, którą pod względem surowca, wypału i techniki wykonania podzielić można na trzy zasadnicze grupy.

Grupa I to naczynia wykonane z gliny z domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku, niekiedy trudno dostrzegalnego gołym okiem. Skorupy na powierzchni zewnętrznej oraz w przełomie są koloru czarnego i szarego, rzadziej bladeoglastego. Pierwsze z nich wykazują dużą kruchość, co świadczy o ich słabym wypale; drugie natomiast wypalano w znacznie wyższej temperaturze. Większość naczyń wykonana była całkowicie na kole garncarskim, nieliczne tylko lepione mogły być ręcznie, a później obtaczane. Boczne ścianki naczyń wykonywano z wałków, a następnie wygładzano za pomocą mokrej szmatki od strony zewnętrznej i palcami od wewnątrz. Świadczą o tym ciągi koła garncarskiego zachowane na obydwu

powierzchniach. Wszystkie skorupy zaliczone do tej grupy ceramiki pochodzą z garnków o esowatym profilu, z załomem brzuśca umieszczonym mniej więcej na $\frac{2}{3}$ wysokości, z krótką szyjką i wygiętym na zewnątrz brzegiem, z krawędzią zaokrągloną, zaopatrzoną w małe zagłębienie na przykrywkę i lekkie zgrubienie od strony wewnętrznej (ryc. 7 a, b). Ornament linii poziomych pokrywa środkową i górną partię brzuśca. U nasady szyjki widoczne są często pojedyncze rzędy ukośnych nacięć i linie faliste (ryc. 7 a—c). Ceramika tej grupy jest nieliczna i występuje najczęściej w warstwie V, a także w humusie i warstwie II (zapewne na wtórnym złożu). Posiada ona cechy charakterystyczne dla schyłkowej fazy wczesnego średniowiecza i początków średniowiecza. Podobne naczynia pod względem surowca, techniki wykonania i kształtu datowane są na XIII/XIV w. w Piekarach, pow. Kraków⁸, a na XIII w. w Szaflarach, pow. N. Targ⁹, Podegrodziu („Grobla”), pow. N. Sącz¹⁰, oraz w wielu innych miejscowościach Małopolski¹¹. Ogólnie można więc ustalić ramy chronologiczne grupy I na drugą połowę XIII w.

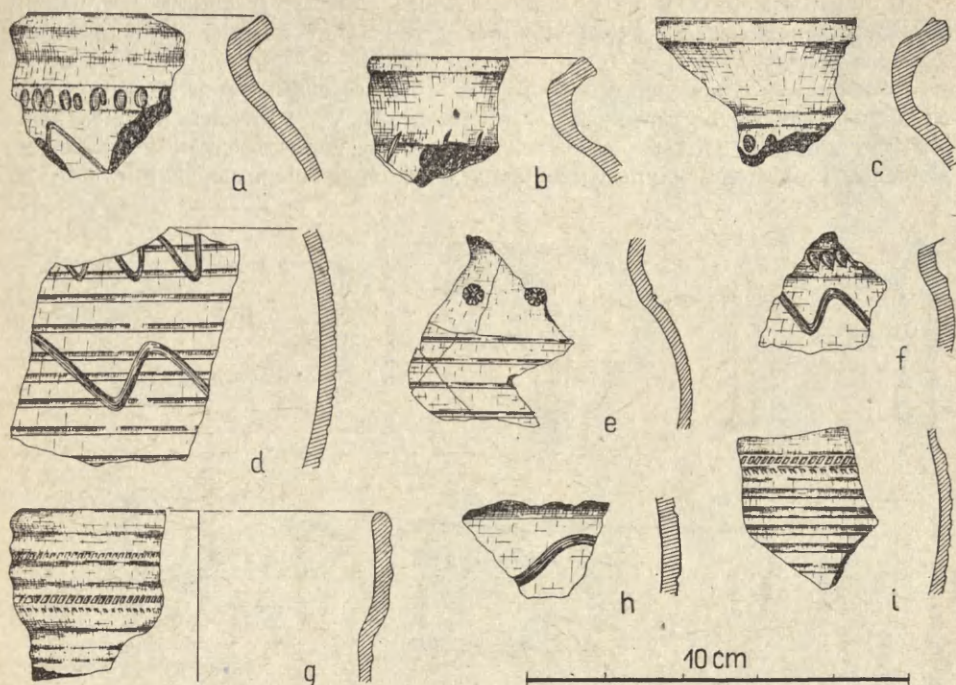
Grupa II ceramiki reprezentowana jest najliczniej w materiale zabytkowym. Stanowią ją fragmenty naczyń wykonanych z gliny chudej z drobnoziarnistą domieszką mineralną lub bez domieszki. Występują także okazy z gliny żelazistej, tłustej, z porowatymi otworkami w środku. Wszystkie naczynia grupy II wykonane są całkowicie na kole garncarskim, dobrze wygładzone od strony zewnętrznej, koloru czarnego, popielatego i ceglastego z różnymi odcieniami. Niektóre skorupy pokryte były polewą najczęściej koloru zielonego, rzadziej żółtozielonego. Ceramika ta jest twarda, silnie wypalona. Pod względem kształtu w grupie II wyróżnić można — oprócz wysokich przykrywek dzwono-watych, charakterystycznych dla średniowiecza (ryc. 7 h) — zasadniczo jeden typ naczyń. Są to garnki z baniastym brzuścem, załomem umieszczonym w połowie lub nieco powyżej połowy wysokości, z wyraźnie zaznaczoną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Występują tutaj dwa typy brzegów. Typ I — stanowią brzegi silnie wygięte, najczęściej zaopatrzone w małe zagłębienie na przykrywkę, poniżej którego od strony wewnętrznej widoczne jest zgrubienie; krawędź pionowo lub ukośnie ścięta, niekiedy pozioma, a w jednym przypadku zdobiona rzędem pionowych nacięć (ryc. 7 d, g; 8 a—c). Typ drugi — tworzą brzegi uformowane pionowo, w kształcie kołnierza lekko nachylonego do środka naczynia. Na zewnętrznej stronie widoczne są trzy lub cztery wałkowate zgrubienia pokryte rzędami odcisków narzędzia radełkowatego (ryc. 8 g) lub owalnymi zagłębieniami (ryc. 7 f). Naczynia zdobione są głównie ornamentem regularnych poziomych żłobków i pojedynczych linii falistych (ryc. 7 d; 8 a, d f, h). W górnej części brzuśca u nasady szyjki występują rzędy ukośnych nacięć (ryc. 7 e; 8 a—c, f), odcisków narzędzia radełkowatego (ryc. 8 i) oraz ornament stempelkowy w postaci kwiatu (ryc. 7 f). Ceramika omawianej grupy posiada zatem wszystkie cechy typowe dla naczyń średniowiecznych, lecz dokładne datowanie jej utrudnia brak zabytków o dobrze ustalonej chronologii, występują-

⁸ R. Jamka, G. Leńczyk, K. Dobrowolski, *Badania wykopaliskowe w Piekarach w powiecie krakowskim*, „Prace Prehistoryczne PAU”, nr 2: tabl. XXI, rys. 4—5 i tabl. XXII rys. 1.

⁹ A. Wałowcy, *Materiały z badań archeologicznych na średniowiecznym zamczku w Szaflarach, pow. N. Targ*, „Materiały Archeologiczne”, t. 2: 1960, s. 320—321 (typ I).

¹⁰ Z. Woźniak, *Z najdawniejszej przeszłości Podegrodzia*, „Rocznik Sądecki”, R. 5: 1962, s. 19.

¹¹ M. in. w Wieliczce na stan II (zamek żupny), Bochni, Sandomierzu, Sanoku, Przemyślu i innych osadach miejskich.

Ryc. 8. Chrostowa, pow. Bochnia. Wybrane fragmenty ceramiki z drugiej fazy osadniczej

A selection of potsherds from the second habitation phase

cych razem z nią w tych samych skupiskach. Należy jednak zaznaczyć, że ceramika tego typu była szeroko rozpowszechniona w Polsce w XIV wieku. Na ten okres datowane są analogiczne naczynia odkryte na zamczyskach w Nowym Korczynie, pow. Busko¹², Szaflarach, pow. N. Targ¹³, i Dobczycach, pow. Myślenice¹⁴, a także w Krakowie na tzw. Skarpie¹⁵, w Warszawie¹⁶ i wielu innych miejscowościach¹⁷. Na podstawie przytoczonych analogii ceramikę grupy II datować można ogólnie na XIV w.

¹² I. Górska, *Archeologiczne badania na terenie średniowiecznego zamczku w Nowym Korczynie, pow. Busko*, [w:] *Badania archeologiczne w okolicy Wiślicy*, „Rozprawy Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej”, t. II, Warszawa 1963, s. 241–245, tabl. II–V.

¹³ Wałowy, *op. cit.*, s. 324 (typ III).

¹⁴ M. Kwapieniowa, A. Wałowy, *Średniowieczny piec garncarski odkryty w Dobczycach, pow. Myślenice*, „Materiały Archeologiczne”, t. 7: 1966, s. 251 i tabl. IV.

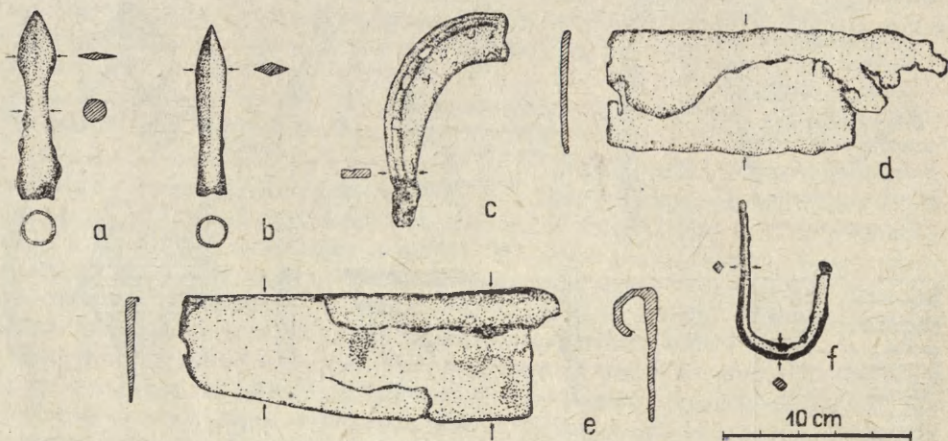
¹⁵ M. Kwapieniowa, T. Lenkiewicz, B. Nowogrodzka, K. Radwański, A. Wałowy, *Badania na Około w Krakowie w r. 1963 (wykop IV na Skarpie)*, „Materiały Archeologiczne”, t. 9: 1968, s. 203 n.

¹⁶ J. Kruppé, *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*, Wrocław 1967, s. 113–116, rys. 39–42.

¹⁷ Kruppé, *op. cit.*, s. 26.

Grupa III. Z XIV w. pochodzą również nieliczne fragmenty tzw. średniowiecznej ceramiki siwej, które stanowią grupę III, i kawałek kafla gotyckiego z zieloną polewą.

Współczesne chronologicznie grupie II i III ceramiki są niektóre wyroby żelazne, odkryte na zamczysku w warstwach II, V i VI. Należy do nich połowa podkowy gotyckiej z trzema otworami na gwoździe, umieszczonymi w wąskim wyżłobieniu, i ukośnie ściętym wypustem (ryc. 9 c), podobna do okazów odkrytych

Ryc. 9. Chrostowa, pow. Bochnia. Wyroby żelazne odkryte na zamczysku
Iron objects discovered in the stronghold

w Krakowie na Okole¹⁸ i w Piekarach, pow. Kraków¹⁹. Szerokie ramy chronologiczne posiadają groty beltów z liściowatym lub czworobocznym ostrzem i tulejką (ryc. 9 a, b). Stanowią one typ I według klasyfikacji A. Nadolskiego, występujący na ziemiach polskich od XII do XV w. włącznie²⁰. Nie można również uściślić chronologii pozostałych przedmiotów żelaznych, jak fragmentu sztabki — kroju do pługa (?) oraz lemiesza (ryc. 9 d), który posiada nietypowy kształt. Analogii do niego nie znam z terenu Polski, ale z punktu widzenia typologicznego stanowi on dobrze rozwiniętą formę, pochodzącą raczej z pełnego średniowiecza.

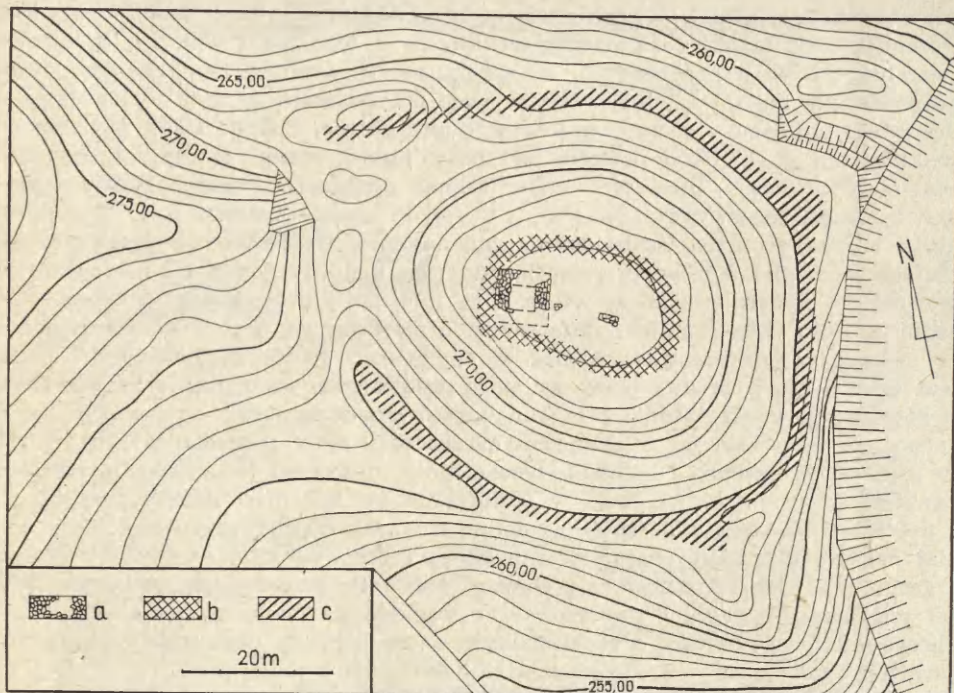
CHRONOLOGIA OSADNICTWA

Na podstawie stratygrafii i analizy zabytków ruchomych wyróżnić można dwa etapy rozwoju osadnictwa na zamczysku w Chrostowej, którym odpowiadają dwie warstwy kulturowe oraz dwie grupy chronologiczne ceramiki.

¹⁸ M. Kwapieniowa, T. Lenkiewicz, K. Radwański, A. Wałowy, *Badania na Okole w Krakowie w 1959 r., wykop III na Skarpie*, „Materiały Archeologiczne”, t. 10: 1969, s. 140 i tabl. XXIX rys. 13.

¹⁹ Jamka, Leńczyk, Dobrowolski, *op. cit.*, tabl. XXIII rys. i, j.

²⁰ A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis”, nr 3: 1954, s. 65.

Ryc. 10. Chrostowa, pow. Bochnia. Plan warstwiczny zameczyska z naniesionymi budowlami i konstrukcjami obronnymi:

a — mury kamienne; b — wał okrężny pierwszy (górny); c — wał okrężny drugi (dolny)

Contour map of the stronghold with plotted buildings and defensive constructions:

a — stone walls of the buildings; b — the upper rampart; c — the lower rampart

Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z drugiej połowy XIII w. Stanowi je cienka warstwa kulturowa (warstwa V), zalegająca w północnej części wzgórza zamkowego, pod wałem okrężnym pierwszym (górnym). Występowały w niej naczynia grupy I, kości zwierzęce i grot bełtu kuszy. Nie zachowały się natomiast ślady jakichkolwiek obiektów stałych, współczesnych chronologicznie z warstwą, które pozwalałyby na zrekonstruowanie rozplanowania przestrzennego i charakteru ówczesnej zabudowy mieszkalnej. Z tego czasu mogą pochodzić jedynie kawałki portalu wykonanego z piaskowca, użyte wtórnie do budowy wału obronnego w drugiej fazie osadniczej. Świadczyłyby one o istnieniu budowli murowanej, która uległa następnie zniszczeniu. Być może, iż resztki jej stanowi nierozpoznany bliżej fragment muru, odsłonięty w wykopie I w środkowej partii majdanu. Mała ilość zabytków ruchomych związanych z pierwszą fazą osadnictwa pozwala przypuszczać, że w drugiej połowie XIII w. znajdowała się w tym miejscu nieduża osada posiadająca doskonałe naturalne warunki obronne. Mogła być także dodatkowo otoczona wałem ziemnym, którego śladów nie stwierdzono jednak podczas badań archeologicznych.

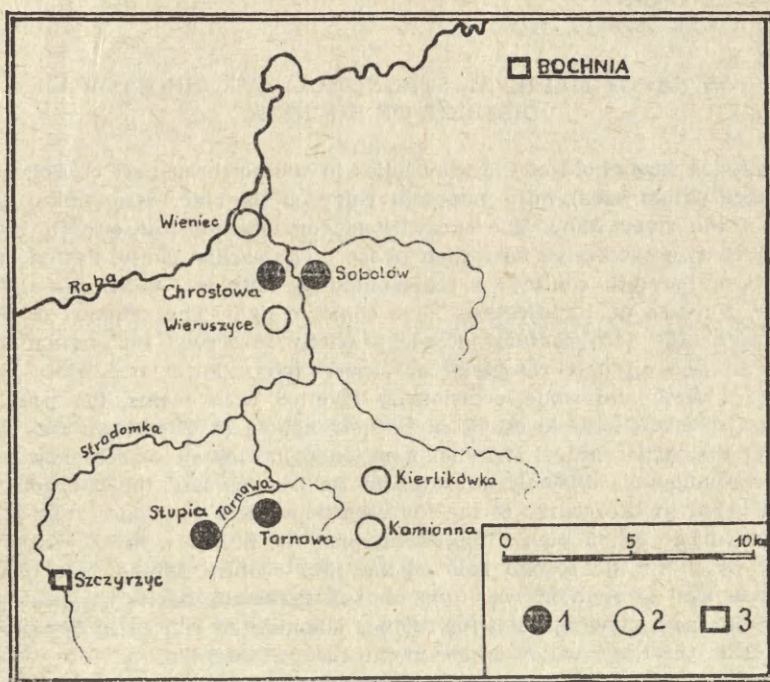
Druga — młodsza faza osadnicza przypada na XIV wiek. W okresie tym nastąpił zasadniczy rozwój grodu i budowa umocnień obronnych. W pobliżu za-

chodniej krawędzi górnego *plateau* wzniesiona została budowla kamienna (najprawdopodobniej wieża), w rzucie poziomym kwadratowa, o wymiarach $7,5 \times 7,5$ m. Pozostałą część majdanu zajmowała pochodząca z tego czasu warstwa kulturowa (warstwa II). W jej obrębie nie zachowały się pozostałości żadnych zabudowań gospodarczych ani mieszkalnych. Można więc przypuszczać, że były to konstrukcje drewniane naziemne i zostały spalone w czasie pożaru, którego ślady stwierdzono w kilku wykopach. Gród otoczony był podwójnymi wałami okrężnymi (ryc. 10). Wał pierwszy (górnny) przebiegał wzdłuż załomu płaszczyzny wierzchołkowej i zboczy. Szerokość jego wynosiła 3–4 m, a wysokość nie przekraczała 3 m. Ze stratygrafii wynika, że przed wzniesieniem wału najpierw wyrównano krawędź górnego *plateau*, a później dopiero przystąpiono do jego budowy. Posiadał on konstrukcję wewnętrzną kamiennie-ziemną, wzmocnioną miejscami drewnianymi belkami. Zasadnicze jądro wału stanowiły duże kamienie piaskowcowe bez jakiegoś regularnego układu, obsypane miejscową gliną. W analogiczny sposób zbudowany był także wał drugi (dolny), przebiegający na stoku wzniesienia. Jego pierwotna szerokość u podstawy wynosiła średnio 3 m, a wysokość mogła dochodzić do 2 m. W części zachodniej łączył się on z zewnętrznym zboczem rowu poprzecznego, natomiast w północno-wschodnim i południowo-wschodnim narożniku (od strony Stradomki) zawierał dodatkowe umocnienia w postaci nie przebadanych dotąd „bastionów”, z których była dobra widoczność na dolinę rzeki. Upadek grodu spowodowany został najprawdopodobniej pożarem; zniszczył on zarówno zabudowania mieszkalne i gospodarcze, jak też umocnienia obronne. Nastąpiło to pod koniec XIV w. Daty tej nie można dokładniej sprecyzować ze względu na stosunkowo szerokie ramy chronologiczne materiałów archeologicznych z tego obiektu oraz zupełny brak informacji o zamczysku w średniowiecznych dokumentach pisanych.

UWAGI KOŃCOWE

Do wyjaśnienia pozostaje jeszcze funkcja grodu w Chrostowej. Charakter zabudowań odkrytych na tym stanowisku, m. in. narzędzia związane z rolnictwem, oraz jego lokalizacja w terenie, wykluczają raczej względy czysto militarne. Położony jest on bowiem w znacznej odległości od południowej granicy Polski, na obszarze o mniejszym znaczeniu strategicznym. Większą uwagę należy zwrócić natomiast na występowanie podobnych grodów w trzech innych miejscowościach w dorzeczu Stradomki, których usytuowanie przemawia raczej za łączeniem tych obiektów z przebiegiem drogi oraz z działalnością gospodarczą prowadzoną w tych stronach od połowy XIII w. (ryc. 11). Dwa z nich: jedno w Tarnawie, pow. Bochnia, a drugie w Słupi, pow. Limanowa, strzegły niejako wejścia do doliny Stradomki od południa (od strony Kotliny Sądeckiej), zaś pozostałe dwa: w Chrostowej i Sobolowie, pow. Bochnia, spełniały analogiczną rolę od północy. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że na okres funkcjonowania wspomnianych osad obronnych przypada główna fala kolonizacyjna Beskidów (tzw. puszczy karpackiej), związana z ekspansją gospodarki feudalnej na tereny górskie²¹. W związku z tym bardzo prawdopodobne wydaje się przypuszczenie, że zarówno gród w Chrostowej, jak i pozostałe obiekty tego typu nad Stradomką i Tarnawą wzniesione zostały przez feudałów świeckich jako główne punkty osadnicze w tej okolicy, z których prowadzona była dalsza akcja kolonizacyjna. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi

²¹ M. Dobrowolska, *Przemiany środowiska geograficznego Polski do XV wieku*, Warszawa 1961, s. 117.

Ryc. 11. Grody typu Chrostowej w dorzeczu Stradomki i Tarnawy:

1 — grody pewne; 2 — miejsca o nazwach typu „grodzisko”, „zamczy-sko” itp.; 3 — inne miejscowości

Strongholds of the Chrostowa type in the basins of the rivers Stradomka and Tarnawa:

1 — certain strongholds; 2 — places with names of the „Grodzisko” and „zamczy-sko” type; 3 — other localities

wspomnianych grodów była droga łącząca stare skupisko osadnicze nad Rabą i na lessach podkarpackich z podobnym rejonem nad Dunajcem (Sądecczyzna). Spełniały one zatem przede wszystkim funkcje gospodarcze, a ich najbliższą analogią mogą być grodziska stożkowate z XIII—XIV wieku w Polsce środkowej, uważane przez J. Kamińską za pozostałości średniowiecznych posiadłości rycerskich²². Podobne grody, o małych rozmiarach, z wieżami kamiennymi, istniały w tym czasie także w Europie zachodniej, w Czechach i innych krajach sąsiednich, gdzie wznoszone były głównie przez rycerstwo za zezwoleniem księcia lub króla (regale grodowe)²³.

Muzeum Żup Krakowskich
Wieliczka

²² J. Kamińska, *Grodziska stożkowate śladem pozostałości rycerskich XIII—XIV wieku*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, nr 13: 1966, s. 43—78.

²³ Kamińska, *op. cit.*

ANTONI JODŁOWSKI

AN EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD AT CHROSTOWA,
DISTRICT OF BOCHNIA

A small-size stronghold of Chrostowa lies in the northern part of Pogórze Karpackie (Subcarpathian area), on a mountain ridge on the river Stradomka, the right tributary of the river Raba. The excavations conducted of the site in 1967—1968 have revealed two successive habitation phases. The earlier phase, dating from the second half of the 13th century, is represented by only few potsherds and a cultural layer, whereas no fortifications have come to light. The remains of the later phase dated as the 14th century include a partly preserved rectangular building of stone and two circular ramparts: an upper and a lower one. Both ramparts were built of earth and stone, occasionally rivetted with beams, the primary position of which is difficult to establish. The stronghold at Chrostowa was burnt at the close of the 14th century. It is not mentioned in written sources and therefore its exact chronology is difficult to establish. Its position and the character of the relics discovered in the course of the investigations seem to suggest that it served primarily as a habitation place. It probably may be linked with the expansion of settlement which in the second half of the 13th century spread into the mountainous area. The stronghold was thus one of the main habitation posts in this region, serving as a starting point for further colonisation of Beskid Wyspowy, that advanced from the Raba valley upstream the river Stradomka.